

V
menn

DOKUMENTAR

FOTO: NPS

Landssvikoppgjøret: 28 750 ble fengslet
– bare to ministre skutt

DE DØDE FOR QUISLING

Av de 93 000 som ble etterforsket i landsvikoppgjøret, ble 30 nordmenn dømt til døden. 26 ble henrettet. Bare to Quislingministre led samme skjebne som Føreren. Ti tilhørte Rinnan-banden. De øvrige var ukjente, ofte pur unge mennesker som deltok i drap og mishandling. Vi Menn forteller her hvem som ble skutt, og hvorfor.

Tekst:
EGIL
ULATEIG

For de fleste nordmenn var krigen over 8. mai 1945. For noen var det akkurat da den begynte for alvor.

En stormflod feide over landet. Den ble kalt landssvikoppgjøret. Noen har også sammenliknet den med en finnmasket trål som fanget opp selv den minste førred.

■ 92 805 navn stod på listene til landssvikpolitiet da oppgjøret var over. Av dem hadde 28 750 havnet i fengsel.

■ 26 nordmenn overlevde ikke oppgjøret. De ble dømt til døden og henrettet av eksekusjonspelotonger, stort sett sammensatt av politifolk. Alle ble skutt, enten på Akershus festning eller, for Rinnan-bandens vedkommende, på Kristiansten festning i Trondheim. Hva slags mennesker var det som hadde gjort seg fortjent til dødsstraff under okkupasjonen?

Det var, selvsagt, storforræderen selv, Vidkun Quisling. Men bare to til av hans ministre led samme skjebne: Innenriksminister Albert Viljam Hagelin og kirkeminister Ragnar Sigvald Skancke. Politiminister Jonas Lie unngikk trolig henrettelse ved å ta sitt eget liv, justisminister

Sverre Parelius Riisnæs ved å bli erklært sinnssyk. Noen mener han lurte bøddelen ved å spille gal.

De andre ministrene slapp med livsvarig fengsel eller mildere straffer, ja, noen ble til og med frikjent. Den siste som ble løslatt var idrettsminister og godseier Axel Stang, i 1957. Hvorfor ble ikke partiets store ideolog Rolf Jørgen Fuglesang dømt til døden?

Derfor slapp de døden

Dødsstraffen ble innført ved en provisorisk anordning av regjeringen i London i 1941, stadfestet sommeren 1945. Mange berømte rettslærde, som professor Jon Skeie, anså anordningen som grunnlovsstridig.

Dødsstraffen skulle ramme dem som hadde gjort seg skyldig i mishandling og drap. Det var trolig grunnen til at mange NS-folk i ansvarefulle stillinger berget seg, mens ukjente landssvikere, ofte pur unge menn, måtte bøte med livet.

Fire av dødsdommene gjaldt menn som enten var født i Tyskland eller var av tysk avstamning. Selv om de var tyske statsborgere, ble to dømt etter den norske landssviklovgivningen, fordi de hadde bodd så lenge i landet. For øvrig ble 11 tyske krigsforbrytere henrettet.

Det ble avsagt dobbelt så mange dødsdommer i det norske

rettsoppgjøret som i den store Nürnbergprosessen.

Mest oppsiktsvekkende er det at ledende menn i Statspolitiet slapp med fengselsdommer, noen riktignok strenge, mens syv politifolk i lave stillinger ble dømt til døden. Noen av de henrettede hadde arbeidet for det tyske sikkerhetspolitiet som angivere, eller såkalte V-menn, og to hadde vært vakter i serberleirer i Nord-Norge.

Det hersker ingen tvil om at flere av dem la for dagen en sadisme og bestialitet som ikke stod noe tilbake for sine tyske kollegers. Det som forundrer er den tilsynelatende vilkårligheten i dommene. Hvorfor ble den ene dømt til døden, mens den andre jevnbyrdige sadisten slapp med fengsel?

Det første offeret

Saken mot 26-åringen Reidar Haaland fra Stavanger kom opp allerede i august 1945, og var på flere måter en slags prøvesak. Forsvaret hevdet at den måtte avvises på grunn av at den provisoriske anordningen var grunnlovsstridig. Høyesterett var uenig.

Haaland, yngst av 13 søsken, vokste opp i trange kår. Han melte seg til Den norske legion og ble sjåfør på Østfronten. Justisminister Riisnæs overtalte ham til å melde seg inn i Statspolitiet. Siden ble Haaland overført til Gestapo, og ble dømt for illegal presse. Vidkun Quislingene

STORFOR
25 nordmenn
som Vidkun
henrettet av
pelotonger
så mange
rettsoppgjøret
Nürnbergpro

STORFORRADEREN

25 nordmenn som ble henrettet av eksekusjonspelotonger. De ble avseglet dobbelt så mange dødsdommer i det norske rettsoppgjøret som i den store Nürnbergprosessen.

26 NORDMENN HENRETTET

■ **Av Quislings regjering:** Vidkun Quisling, Albert Viljam Hagelin, Ragnar Sigvald Skancke.

■ **Fra Statspolitiet:** Reidar Haaland, Arne Såtvædt, Hans Jacob Skaar Pedersen, Holger Tou, Ole Wehus, Olav Aspheim, Einar Dønnum.
Sipo-medarbeidere: Max Emil Gustav Rook, Alf Josef Gartner, Eilif Rye Pisani, Johnny Alf Larsen, Herman Dragass, Otto A. W. Suhr.

■ **Av Rinnan-banden:** Henry Oliver Rinnan, Bjarne Jenshus, Aksel J. Mære, Harry Aleksander Rønning, Harry Hofstad, Olaus Salberg Hamrun, Per Bergéen, Kristian Randal, Harald Grøtte, Hans Birger Egeberg.

mot ham taler for seg. Slik skjedde torturen av motstandsmannen Gløer Johansen:

"Han ble brakt opp i et bad hvor tiltalte først lot sitt vann, som han med en kost skvettet i ansiktet på Johansen. Karet ble deretter tappet fullt med kaldt vann. Etter at Johansen hadde kledd av seg, ble det på ny satt håndjern på ham. Johansen ble så truet opp i karet og trykt ned.

Tiltalte og en annen satte skrutvinge på det ene benet og skrudde hardt til. Deretter ble bena hans bundet sammen, og han ble dukket opp og ned - i alt fem ganger. Dessuten ble han prylt med et kosteskaft over ryggen og setet."

To norsk-tyskere

Max Emil Gustav Rook, født i 1888 i Berlin Steglitz, kom til Norge i 1913. Han bodde i Bergen og arbeidet som murer. I juni 1940 meldte han seg for det tyske sikkerhetspolitiet Sipo. Han var åpenbart vel skikket for jobben. I alt ble han tiltalt for 25 tilfeller av tortur.

Et av ofrene, Ola Horve, fortalte i retten:

"Tiltalte var under mishandlingen av ham helt ubehersket og virket som om han var i ekstase og uten dømmekraft. Han brølte og bar seg som et vilt dyr."

I dommen heter det: "At han er tysk av fødsel, kan

RINNAN OG HANS MENN:

Den første av Rinnanbanden som ble henrettet, het Hans Birger Egeberg. Det var en slags prøvesak som ble ført allerede høsten 1945. Den store prosessen begynte først et år etter. Henry Rinnan selv ble skutt på Kristiansten festning ved firetiden om morgenen 1. februar 1947. Åtte av hans medarbeidere ble henrettet 12. juli samme år. De var:

Bjarne Jenshus

Aksel J. Mære

Harry Aleksander Rønning

Olaus Salberg Hamrun

Per Fredrik Bergeen

Kristian Johan Randal

Harald Grøtte

Harry Arnfinn Hofstad

Fort. fra foregående side i noen grad forklare hans handlinger."

En av hans kolleger i Bergen, Alf Josef Gartner, var også oppriktelig tysk. Tiltalen mot ham omfattet 21 punkter av tortur. Den mest groteske mishandlingen skjedde om bord i en skøyte mellom Bremnes og Bergen. Dr. Sigurd Huus fra Bremnes, mistenkt for å ha hjulpet englandsfarere, ble hengt opp etter armene i en wire fra masten. Da båten gikk fra land, svingte han fritt i luften.

Han ble slått med ulike gjenstander. Etterpå strødde torturistene salt i sårene hans. Det var likevel under tvil at Gartner ble dømt til døden, kanskje fordi han bare var 17 år da krigen kom.

Største rettssak i Norge.

Ingen rettssak i Norge, Quisling-saken inkludert, har satt sinnene slik i kok som den veldige prosessen mot Henry Oliver Rinnan og hans nærmeste menn og kvinner. Det har heller aldri vært utdelt så mange strenge dommer.

Da saken var over, hadde 12 fått dødsdom – to av dem ble senere benådet – og syv ble dømt til livsvarig fengsel. Rinnan selv ble kjent skyldig i 13 mord. Listen over torturofre og deres lidelser var lang som en bok.

Den første av Rinnanbanden som ble henrettet, het Hans Birger Egeberg. Det var en slags prøvesak som ble ført allerede høsten 1945. Men den store Rinnanprosessen begynte først et år etter.

Dommen falt 20. september 1946, og Henry Rinnan ble ført til retterstedet på Kristiansten festning ved firetiden om morgenen den 1. februar 1947. Bandedeeren var ganske rolig da han ble bun-

det til pælen, og hans eneste ytring var: "Ja, ja."

Annerledes var det da de åtte medarbeiderne hans skulle skytes 12. juli samme år. De fikk ordre om å bade kvelden før. Da de ble hentet om natten, var de brutale torturistene og angiverne i full oppløsning.

Unntaket var Aksel John Mære som sa: – Vi er dømt og må finne oss i skjebnen.

En var bevisstløs og ble båret ut. Enkelte satte seg til motverge. Noen hadde krampetrekninger. Men skutt ble de alle sammen oppe på festningsvollen i Trondheim.

Dommen som sjokkerte

Det siste offer for det norske landssvikoppgjøret var professor og minister for kirke- og skolesaker, Ragnar Skancke. Han ble skutt på Akershus festning 28. august 1948, etter langt over tre år i ventecelle.

I en stortingsdebatt året etter uttalte tidligere lagtingspresident Gabriel Moseid: "Henrettelsen av Skancke sjokkerte meg slik at jeg ikke kunne foreta meg noe de første dagene."

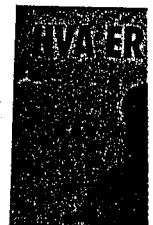
Skancke var kjent som en meget hederlig og korrekt mann, og hadde aldri hatt ansvaret for mishandling eller dødsdommer. På den tiden da han ble skutt, var straffene ellers mildnet betraktelig.

Det ble da også gitt uttrykk for sterke protester. På NS-hold er man til denne dag overbevist om at dødsdommen var en hevn fra biskop Eivind Berggrav, som ble avsatt på forslag fra Skancke.

I saken mot Skancke ble det også avslørt at statsminister Nygaardsvold og to statsråder løy om kapitulasjonsavtalen av 10. juni 1940.

EN VE
Bruk kollektivtrafikkmiljøvernerne, og dag var jeg hen da min gamle bil var på verkst

Denne gjenstandskipet "Norge", s Kan noen av b på et slags avtrek Messing i håndta Så lenge etter i serskipet i live i d kyndige som vet.

"FORSONING"

Jeg var spent på sjen fra "forsoning en del norske krig hadde til St. Peter slutten av august. 40). Som fotograf semann på vandringrad-området i neder under kriger jeg å ha en del kje til stoffet. Jeg var bake på gjengrodd for et par år siden. verre er det en del lysninger i reportas tillater meg å nevne 1) De norske leg ne som ble satt inn Petersburg i 1942, ikke fra Afrika. De f nordmennene kom Junkers-maskiner f